

Inga-Greta Agrell:

DIAGNOS ELLER LEK MED ORD?

"Patriae quis exsul
se quoque fugit."

(Horatius 65-8 f.kr.)

"Flyr du än från ditt land
-dig själv flyr du inte ifrån."

Många ord i vårt språk är mer värdeladdade än signifikativa. Det har roat mig att med hjälp av Sjöbrings individualpsykologiska terminologi och teorier begrunda två flitigt använda uttryck, det ena ett honnörsord, det andra ett invektiv.

Henrik Sjöbring var professor i psykiatri i Lund. Han dog 1956. Sina grundläggande teorier presenterade Sjöbring i sin doktorsavhandling 1913. Hans psykologiska system är en skrivbordskonstruktion byggd på teoretiska spekulationer, som gått hem mer hos filosofer än hos läkare och psykologer. Den som gör sig mödan att sätta sig in i Sjöbrings tankegångar blir dock belönad med ett språkligt instrument bättre lämpat för en dynamisk människosyn än gängse tänkande i statiska mänskliga egenskaper.

Översikt över några grundbegrepp i Sjöbrings personlighetsmodell.

Personligheten är enligt Sjöbring sammansatt av ett antal komponenter, av Sjöbring kallade verksamheter, aktiviteter, utvecklings- och mognadsfaktorer. Kinberg kallar dem radikaler. Dessa aktiviteter representerar inte egenskaper utan genetiskt betingade anlag, tendenser, funktionsberedskap om man så vill.

De existerar redan i befruktningsögonblicket och finns i personligheten livet ut men kan modifieras och maskeras av abnorma personlighetsdrag, lesioner (biologiska skador) och psykiska miljöbetingelser.

Sjöbring sökte i första hand efter naturliga variabler i personligheten och utgick då från insufficienstillstånd, som han uppfattade som funktionella.

De tre grupper Sjöbring primärt utgick ifrån var asteniska, hysteriska och melankoliska insufficienser, tillstånd som Janet tidigare hade beskrivit. Sjöbring gick vidare i analysen: Hur ser dessa insufficienta personligheter ut i friskt tillstånd? Detta Sjöbrings primära antagande frångick han senare och skriver: "Det antagande från vilket jag en gång utgått, nämligen att manisk-depressiv psykos, hysteri och asteni hade sin väsentliga grund i en lägre grad av mognad var alltså på sitt sätt felaktigt. Detta uteslöt emellertid icke att dessa rubbningar likväl stod i ett visst samband med ifrågavarande utvecklingsfaktorer, på så sätt att de lättare kom till stånd hos sådana naturliga subvarianter och att insufficiensens form även vid lesionell rubbning i viss mån bestämdes av de naturliga utvecklingsvarianterna."

Normala personlighetsvariabler.

Sjöbring skiljer slutgiltigt på normala och abnorma personlighetskonstituenten. Han beskriver fyra personlighetsvariabler som i en genomsnittspopulation varierar enligt en Gauss-kurva. Dessa kallar han normala men utesluter inte att det kan finnas fler normala än dessa fyra:

Kapacitet (K) Representerande intellektuella funktioner, "mängden av möjlighet" (Sjöbrings uttryck).

Stabilitet (St) motsvarande tillvänjning, skicklighet, baningsgrad.

Soliditet (So) mognad, baningsfasthet, dissociationsgrad, fantasi.

Validitet (V) energitillgång.

Samtliga dessa konstituenten varierar från plus(+) över medio (ibland kallad "normo" i anslutning till Sjöbrings tidigare teori att sjukdom och abnormitet skulle representera extremvarianter fr.a. på Gauss-kurvans minus-sida) till minus(-). En personlighet kan domineras av en konstituent men helheten är ett resultat av samspelet mellan olika tendenser. En del kan förstärka varandra, andra motverka. Mer om detta fortsättningsvis.

Avvikande personlighetsdrag.

Avvikande personlighetsdrag förvirrar ofta bilden. De kan täcka över, maskera de normala tendenserna i personligheten. Dessa avvikande personlighetsdrag kan hänga ihop med sjukdomar och skador av olika slag men även vara genetiskt betingade. Deras variation följer inte en Gauss-kurva och bygger mer på empiri än på teori. Sjöbring har namngivit åtskilliga syndrom som inverkar på de naturliga personlighetsingredienserna (Regnérs uttryck). De sammanfattas under beteckningen lesioner.

I denna uppsats begränsar jag mig till att något diskutera betydelsen av ixoidi, schizoidi och asteni.

Ixoidi benäms även epileptoidi på grund av avvikelens relativa vanlighet hos epileptiker. Den ixoida människan är seg, häftande, omständlig. Sjöbring talar om ett motstånd som ger den psykiska processen stark intensitet, aktualitet. Segheten, motståndet ger upphov till en emotionell uppladdning som kan resultera i våldsam urladdning. I enlighet med häftandet en benägenhet för hämdkänslor, ofta även sadomasochistiska drag, svårare att tackla för vederbörande själv och omgivningen ju svagare hans K är. Man ger gärna en värdering i negativ riktning när det gäller ixoidi, men förvisso finns mycket positivt i detta visserligen avvikande personlighetsdrag. På den positiva sidan bör nämnas en osviklig trofasthet i vänskap och en idealitet med uthållighet som kan uträtta underverk, en tro som kan försätta berg. Bland barrikadstormare och martyrer finner man ofta personer med mer eller mindre ixoida drag. Om man vill markera att ixoidi förekommer i "förtunnad" form, talar man om ixothymi.

Schizoidi kännetecknas av originalitet, bisarreri, splittring, inbitenhet, benägenhet för träsmak. Kontaktstörning, mest på det emotionella planet men även intellektuellt på grund av den schizoides benägenhet att gå vid sidan av, att följa sitt eget spår, oförmåga att sätta sig in i andras tankegångar, svårighet till perspektivövertagande. Här liksom beträffande

ixoidin har de intellektuella resurserna utomordentligt stor betydelse. En ixoid torde, om intellektuella resurser finns, ha större möjlighet till bearbetning av sin problematik än den schizoide. Om man tycker sig finna en "förtunnad" schizoidi, talar man om schizothymi.

Många drag tycks gemensamma för ixoidi och schizoidi, exempelvis explosivitet och envishet. Skillnaden är den att den ixoide "tänder" långsamt men också "slocknar" långsamt. Hans envishet har också karaktär av uthållighet. Den schizoide "tänder" snabbt, exploderar, men sedan är det hela överspelat. Hans splitt-ring medger inte någon större uthållighet i affekter. *Hans envishet har karaktär av helt oersattlig inbitenhet.*

Asteni visar sig som trötthet, villrådighet, ängslan, spänning, retlighet (Reizbare Schwäche), psykosomatiska besvär från mage och tarm, sömnrubbnings, uttrötthet. Asteni förväxlas ofta med subvaliditet så som Sjöbring själv gjorde i en av sina tidigare undersökningar. Med strikta definitionskrav bör dock åtskillnaden framgå. Asteni är ett av de vanligaste lesionstecknen. Man kan finna asteni även hos utpräglat supervalida personer i konvalescenstillstånd, i samband med överansträngning eller andra påfrestningar av kroppslig eller psykisk art. Astenin kan i värsta fall helt maskera supervalida resurser. Asteni kan vara akut eller kronisk och förefaller ibland vara genetiskt betingad utan att för den skull höra ihop med de naturliga personlighetsvariablerna.

Sjöbring: "Man kan icke bestämma en faktor utan att så långt möjligt ta hänsyn till andra faktorer. Det gäller de olika utvecklingsfaktorererna sinsemellan, det gäller för olika naturliga faktorer överhuvud, för anlag och för påverkningar under livet, och det gäller för lesionella faktorer desslikes, som i stor utsträckning är av sådan art att vi alla är utsatta för dem, även om vi i regel påverkas blott obetydligt och tillfälligt."

Det hittills sagda kan endast ge en antydning om en individualpsykologi, som kräver ganska mycket av den som vill tränga in i den. Den intresserade hänvisas till litteraturreferenserna.

Svårigheten är att genom fenomenologiskt arbete få fram observationer som ger möjlighet till åtminstone hypotetiska slutsatser om olika samspelsfaktorer. Hur inverkar de naturliga variablerna på varandra, vilka lesionella faktorer, vilken psykisk miljö, vilket kulturmönster har bidragit till den enskilda individens unika utformning och framtoning.

Syftet med denna uppsats är att begrunda två ord, båda värde-laddade: Kreativitet och Lättja, begrepp med stark positiv respektive negativ laddning.

Kreativitet.

Stipulativ definition: Originalitet och produktivitet.

Kreativitet i denna mening finner vi på snart sagt alla mänskliga områden: Konst, litteratur, musik, dramatik, teknologi. Låt oss med några exempel försöka se några personlighetskonstituenten som kan ingå i det vi söker: Originalitet och produktivitet.

Eva Rydberg, skådespelerska, showartist, cirkusclown m.m.:

superkapabel (K+)

superstabil (St+) elegant, skicklig, svalt hjärtlig.

supervalid (V+) expansiv, driftig, företagsam, trygg, säker.

subsolid (So-) fantasifull, humoristisk, intressant växlande.

Gunnar Sträng, vår kände politiker:

superkapabel (K+)

substabil (St-) ganska varm, mänsklig, tyngd, både kroppsligt och psykiskt, människointresserad, extensivt driftig.

supervalid (V+) orädd, vittgreppande organisatör, outtröttlig.

subsolid (So-) tycker om att framträda, har humor och en viss dramatiseringsförmåga.

Ernst Hugo Järegård, skådespelare:

superkapabel (K+)

stabilitet (St?) svårbestämd beroende på övriga variabler.

supervalid (V+) utstrålar styrka, uthållighet, energi.

subsolid (So-) tydligt stimulerad av att uppträda och få kontakt med publik.

ixoid (Ix) personligheten domineras av en enorm intensitet, som fascinerar, vilken roll han än ikläder sig.

August Strindberg:

superkapabel (K+)

stabilitet (St?) svårbestämd på grund av avvikelser i personligheten.

supervalid (V+) en enorm produktivitet och expansivitet även i övrigt.

subsolid (So-) han har en omfattande umgängeskrets, han är subjektiv och trångsynt, skapar dramatik omkring sig, orealistisk fantasi (ockultism, guldmakeri).

ixoid (Ix) personligheten domineras av oförsonlighet, bristande generositet och paranoïda vanföreställningar.

Ernst Josephson och Carl Hill:

Svårbedömda, eftersom båda var svårt mentalsjuka. Hos båda förefaller en stor del av deras genialitet höra ihop med sjukdomsanlaget. När sjukdomen fortskrider övergår deras kreativitet sent omsider i anslutning till personlighetens upplösning i klotter och meningslösa stereotyper.

Sammanfattningsvis vill jag om kreativitet framhålla att samtliga de personer som jag uppfattat som kreativa, dvs. uppvisat både originalitet och produktivitet, har haft superkapacitet och subsoliditet i sin personlighetsutrustning. Även supervaliditeten har varit framträdande, dock inte så starkt som subsoliditeten. Den enda subvalida skådespelerska jag sett är den nu för några år sedan avlidna Inga Tidblad. Hos henne verkade subvaliditeten mer äkta än instuderad. Möjligen hade hon renodlat typen av kvinna, som behärskade sin omgivning genom sin svaghet.

Hos kreativa personer med särskilt stark intensitet förefaller ixodi vara en i deras attraktivitet ingående komponent.

Schizoidi förefaller ej så vanlig bland kreativa, möjligen på grund av den splittring och tråsmak som ofta hindrar den schizoïde att göra även en god intellektuell utrustning rättvisa. Originaliteten hos schizoïda kan dock ge kreativitet, om blott benägenheten för tråsmak och splittring inte hämmar produktiviteten.

→ Flyttas hit.

Lättja (Latmåns, Latmaja, Latmask).

Ordet "lättja" ingår inte i min vokabulär. Lättja och sammansättningar därav är fula ord som snarast borde sorteras ut ur språket. Lättja är ett negativt uttryck, vem som än säger det. Kreativitet däremot är positivt laddat oberoende av vem som använder ordet.

Vår strävan och ambition bör vara att arbeta fenomenologiskt, deskriptivt, om jag fattat Mats Furberg rätt, använda oss av uttryck som är bärarobestämda, informativa och icke-evokativa.

Orsaker till det som många kallar lättja.

Vanligast är trötthet, som kan ha en mängd olika bakgrundsfaktorer. Konvalescens efter en sjukdom, alltså asteni. Vilken sjukdom som helst kan ge asteni och trötthet. Lågt blodtryck är en vanlig åkomma, som knappast räknas som sjukdom, fast den kan ge besvär. Lågt blodsocker är en annan tämligen vanlig åkomma, liksom anemier av olika slag. Överansträngning ger en naturlig trötthet, som kräver vila. Psykiska depressioner, såväl endogena som reaktiva har som ett viktigt symptom hämning och trötthet. För övrigt kan alla psykiska insufficienser och sjukdomar ge trötthet. Subsoluta och schizoida personer har lättare än andra för att få träsma, som ~~yttrar sig~~ som trötthet. När det talas om lättja och trötthet erinrar jag mig en av min ungdomskandidatror: Docenten höll utskrivningssamtal med fru Svensson som legat inne för utredning av trötthet. Kandidaterna satt andäktigt lyssnande runt omkring.

D: Jaha, nu har vi undersökt fru Svensson från ovan till nedan, och allt är så bra så bra.

S: Jaha.

D: Vi har undersökt mage och tarmkanal och allt är så bra så bra.

S: Jaha.

D: Vi har också undersökt hjärtat, och det är ett gott hjärta fru Svensson har.

S: Jaha.

(Diskreta fnissningar från ett halvt dussin kandidater.)

D: Och huvudet har vi undersökt. Det är ett riktigt gott huvud fru Svensson har.

(Diskreta fnissningar från kandidatskaran.)

S: Så då är jag alldeles frisk då?

kan
yttra sig
skall
skall
skall

D: Ja, det blir bara att åka hem och sätta igång med arbetet. Det är så roligt att fru Svensson är så frisk.

S: Synd att jag inte känner mig så då.

Jag kan inte yttra mig om den trötthet fru Svensson känner. Det är hennes trötthet, inte min det gäller. ♂

Vad ska sådant begrundande tjäna till?

Man kan ~~naturligtvis~~ se det som en meningslös lek med ord och begrepp.

I en djupare mening kan det hjälpa oss att förstå och respektera människors olikheter.

I en psykoterapi kan det hjälpa terapeuten att finna en kärna hos klienten eller patienten. Det kan bidra till att få patienten att ta fram resurser, som hållits nere av neurotiska mekanismer och att finna inte bara sin begränsning utan en funktionsberedskap som kommer henne att trivas bättre med sig själv och sin omgivning. Att bli autentisk. Att finna sig själv utan att försöka fly från sitt land.

♂ Min uppgift är att försöka förstå, inte att bagatellisera eller stämpla med det värdeladdade omdömet "lat", vilket kan spåras bakom orden, beroende på hur man läser historien.

S
H
kamste

Referenser

Andersson, Jan o. Mats Furberg, Språk och påverkan. Aldus/Bonniers
Andra uppl. 1967

Kinberg, Olof, Människokunskap och Människobehandling, s. 327
Natur och Kultur 1941.

Regnér, Elis, Skolpsykiatri. Almqvist & Wiksell 1962

Sjöbring, Henrik, Struktur och utveckling, Gleerups förlag 1958